

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

INTERNATIONAL
SYMPOSIUM
AND EXHIBITION
ON ARTS
& AESTHETICS

ULUSLARARASI
SANAT, ESTETİK
SEMPOZYUMU
VE SERGİSİ

19 - 20 - 21 Nisan 2018
Fırat Üniversitesi - Elazığ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi Tahir ÇELİKBAĞ

TAM METİN KİTABI

CONFERENCE PROCEEDINGS

ISBN: 978-605-2132-71-5

www.sanatveestetik.com

II. ULUSLARARASI SANAT VE ESTETİK SEMPOZYUMU TAM METİN KİTABI

ISBN: 978-605-2132-71-5

Yayın Yönetmeni

Muhammet Özcan

Yayın Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Tahir Çelikbağ

Kapak Tasarımı

Bülent Polat

Erişime Açıldığı Tarih

24.10.2018

Asos Yayınevi

1.baskı

Adres: Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu Cad. No: 67/2-4/MERKEZ/ELAZIĞ

Telefon: 0530 473 23 00

Mail Adresi: asos@asosyayinlari.com

Web: www.asosyayinlari.com

Instagram: <https://www.instagram.com/asosyayinevi/>

Facebook: <https://www.facebook.com/asosyayinevi/>

Twitter: <https://twitter.com/Asosyayinevi>

Tam metin kitabında yayınlanan tüm bildiriler Sobiad tarafından indekslenmiş, İntihal.net tarafından benzerlik denetiminden geçirilmiştir.

ARAP DİLİ VE BELÂGATI'NDA CİNÂS SANATI

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe MEYDANOĞLU

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Bir edebiyat terimi olan cinâs, anlamları farklı olmak şartıyla yazılışları aynı yahut benzer olan kelime ya da kelimeleri nazım ya da nesirde kullanma sanatını ifade eder. Arap dili ve belâgatında lafza dayalı süsleme sanatlarından biri olan cinâsın, etkili söz söyleme sanatında önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Dinleyeni cezbeden, lafızlar arası uyum sebebiyle kulağa oldukça hoş gelen cinâs, edebi anlatımlarda tercih edilen edebi sanatlardan biridir. Belâgat kitaplarında farklı açılardan tasnife tabi tutulan cinâs, genellikle cinâs-ı tam ve cinâs-ı gayr-ı tam olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir. Cinâs-ı tam, cinâsı meydana getiren kelimelerde vucûhu erba'a denen hareke, sayı, çeşit ve tertip yönünden uyumun olduğu cinâs çeşididir. Bununla birlikte kelimeler arasında vucûh-u erba'adan (hareke, sayı, çeşit ve tertip) biri bozulduğunda, tam olmayan cinâs meydana gelir. Dolayısıyla cinâsın meydana geldiği harflerin hareketlerinde, noktalarında, sayılarında, çeşidinde ve tertibinde bir farklılık varsa bu durumda tam olmayan cinâs söz konusu olur. Kullanımıyla söze estetik değer katan cinas sanatı hakkında belâgat âlimleri çeşitli uyarılar yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi yazılışı aynı olan bu kelimelerin, anlam karmaşasına yol açabileceği endişesidir. Ayrıca cinasın doğal olarak, yani zorlama olmadan yapılması ve sadece sanat olsun diye yapılmaması, bu sanatın kullanımıyla ilgili yapılan uyarılar arasındadır. Bu çalışmada, edebi söylemlerde kullanılan ve estetik değeri yüksek olan cinâs sanatı çeşitleriyle birlikte izah edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada konuya örnek olacak nazım ve nesir örnekleri, ilgili cinâs çeşidini temsil etmesi açısından dikkatle seçilmiştir. Böylece belâgatın bir kolu olan bed'i ilminin "lafza dayalı süsleme sanatlarından" kabul edilen cinâs sanatı detaylı olarak tanıtılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Sanat, Bed'i İlmi, Cinâs-ı Tam, Cinâs-ı Gayr-ı Tam.

The Art of Paronomasia in Arabic Language and Rhetoric

Abstract

A literary term, paronomasia states the art of using word or words with the same or similar spelling but different meaning in verse or prose. Paronomasia, which is one of the literary devices depending on utterance in Arabic language and rhetoric, can be said to have an important place in the art of eloquence. Paronomasia, which allures the listener and sounds beautiful due to the harmony among the utterances, is one of the literary devices preferred in literary expression. Classified by different perspectives in the books of rhetoric, paronomasia has mostly been evaluated by being divided into two as complete and incomplete paronomasia. Complete paronomasia is the type when there is harmony between the words forming the paronomasia in terms of harakah, number, type and order, which is called four aspects. Nevertheless, when one of the elements of the four aspects (harakah, number, type and order) is broken between the words, incomplete paronomasia occurs. Accordingly, if there is a difference between the letters forming the paronomasia in terms of their harakah, point, number, type and order, the result is incomplete paronomasia. Rhetoric scholars have made some warnings about the art of paronomasia adding aesthetic value to expression. The most important one of these warnings is the concern that having the same spelling, these words may lead to ambiguity. Among the warnings having been done about the use of this art is the idea that paronomasia must be used naturally, that is without forcing, and it must not be done only as art. In this study, paronomasia, which is used in literary discourses and which has a high aesthetic value, is tried to be explained together with its types. In the research, the examples

of verse and prose are carefully chosen in representing the related type of paronomasia. In this way, the art of paronomasia, accepted as one of the “literary devices depending on utterance” of Bed’i discipline, which is a branch of rhetoric, can be introduced in detail.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Art, Bed’i Discipline, Complete Paronomasia, Incomplete Paronomasia

Giriş

Çeşitli tanımları olmakla beraber belâğat, dil âlimleri tarafından, edebî olmak şartıyla mukteza-i hâle (durumun gereğine) uygun olarak güzel söz söylemek şeklinde tanımlanmıştır.²⁴⁵ Belâğat hem mütekellimde (konuşanda) hem de kelâmda (sözde) bulunan bir özelliktir. Yani bir kişi için ‘beliğ bir insandır’ denildiğinde, onun duruma uygun olarak edebî ve güzel söz konuşan bir kişi olduğu ifade edilmek istenir. Bir söz için ‘beliğ’ vasfı kullanıldığında ise cümleleri ve içeriği edebî olan, muhatabın hâline ve duruma uygun kullanılmış kelâm kastedilir.²⁴⁶ Belâğat kuralları hem şiirde hem de nesirde dikkat edilen ve gözetilen kurallardır. Öteden beri sadece şiirde değil resmi yazışmalarda, şahsî mektuplarda, günlük ve hatırat türü yazılarda bile belâğat kurallarına dikkat edildiği görülmüştür.²⁴⁷ Beliğ uslûb, vehbî ve kesbî iki kanadı bulunan bir kuş gibi düşünülebilir. Bu yetenek bir yönüyle doğuştan gelen (Allah vergisi) bir özellik iken öte taraftan kesbîdir; sonradan kazanılan, öğrenilen bir niteliğe sahiptir. Belâğat kuralları, bu kesbî kanadın özünü oluşturan kurallar bütünüdür.²⁴⁸

1. Cinâs Sanatı

Etkili söz söyleme sanatının önemli türlerinden biri olan ve gerek şiirde gerekse nesirde tecih edilen söz sanatlarından biri de cinâstır. Cinâs, sözlükte iki şeyin benzemesi anlamında kullanılır.²⁴⁹ Bir edebiyat terimi olarak cinâs, yazılış ve okunuş bakımında aynı ya da benzer olan kelimelerin bir arada kullanılmasıyla yapılan söz sanatıdır.²⁵⁰ Cinâs sanatının daha iyi anlaşılması için öncelikle Türk Edebiyatı’ndan birkaç örnekle konuya başlamanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Verilen örneklerde cinâs sanatı çeşitli formlarıyla kullanılmıştır.

Yunus Emre’nin,

“Ayırma beni senden yaradan,

Düştüm ölüürüm ben bu yaradan” dizesindeki birinci yaradan ifadesiyle Allah (c.c.), ikinci yaradan ifadesiyle, yaralanma fiilinden bir kelime kullanılmıştır.

“Eyvâh ne yer ne yâr kaldı,

---

²⁴⁵ Nevîrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhâb en-Nevîrî, *Nihâyetu’l-ereb fî funûni’l-edeb*, thk. Müfid Kumeyhe, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-’ilmiyye, 1424/2004), 7: 8,9; Tahânevî, Muhammed ‘Ali et-Tahânevî, *Keşşâfu istilâhâti’l-funûn ve’l-’ulûm*, thk. Refik el-’Acem, Ali Dahrûc, Abdullah el-Hâlidî, Corcî Zeydân, (Beyrut: Mektebeti Lübnân nâşirûn, 1996) I, 128; Ali el-Cârim ve Mustafa Emîn, *el-Belâğatu’l-vâdihâ*, (Mısır: Dâru’l-Meârif, 1959), 8, 9.

²⁴⁶ Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrâhmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îdâh fî ’ulûmi’l-belâğâ*, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-’ilmiyye, 1424/ 2003), 13.

²⁴⁷ Menemenlizâde Mehmet Tâhir, *Osmanlı Edebiyatı -Belâgat-*, Hazırlayanlar: M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok, (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013), 13.

²⁴⁸ Menemenlizâde, *Belâgat*, 13.

²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-’Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasebellâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzulî (Kahire: Dâru’l-meârif, 1431/ 2010), “cns” md., 13: 700.

²⁵⁰ Menemenlizâde, *Belâgat*, 248; Coşkun, *Sözün Büyüsü*, 252.

gönlüm dolu âh u zâr kaldı” (Abdülhak Hamid) dizelerindeki yâr ve zâr kelimeleri de bu sanata örnektir. “Bu kesvet dünyasında kalmadı özlediğim Namaz vaktinden başka yolunu gözlediğim” (Necip Fazıl) dizelerindeki özlediğim ve gözlediğim kelimelerinde de cinâs sanatı bulunmaktadır.²⁵¹

2. Arap Dili ve Belâgatı’nda Cinâs Sanatı ve Çeşitleri

Arap belâgatında cinâs, anlamları farklı olmak şartıyla yazılışları aynı yahut benzer olan kelimeleri nazım ya da nesirde kullanma sanatını ifade eder.²⁵² Arapça’da cinâsın söz konusu olduğu kelimenin isim- fiil- harf olması göz önüne alındığı gibi harflerin hareketlerinde, sayısında, çeşidinde ve tertibinde farklılığın bulunmasına göre cinâs, farklı adlarla adlandırılmıştır. Cinâs, vucûhu erba‘a denen hareke, sayı, çeşit ve tertip yönünden uyumun olup olmaması dikkate alınarak tam cinâs ve tam olmayan cinâs olmak üzere temelde iki kısma ayrılmıştır.²⁵³

2.1. Tam Cinâs: Harfleri, vucûhu erba‘a açısından tam bir ittifak içerisinde olan kelimeler tam cinâsı oluşturur.²⁵⁴ Tam cinâs da cinâsın söz konusu olduğu kelimelerin bir ya da birden fazla olması göz önüne alınarak basit ve mürekkep cinâs olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.1. Basit Cinâs: Cinâsın vuku bulduğu ifadelerin ikisi de tek bir kelimedenden oluşuyorsa buna basit cinâs adı verilir. Bu cinâs da iki kısma ayrılır.

2.1.1.1. Mümasil Cinâs: Bir ibarede ismin isimle, fiilin fiille teşkil ettiği cinâs çeşididir.²⁵⁵

عَبَّاسٌ عَبَّاسٌ إِذَا احْتَدَمَ الْوَعْيُ وَالْفَضْلُ فَضْلٌ وَ الرَّبِيعُ رَبِيعٌ

“Abbas (b. Fazl el-Ensârî), savaş şiddetlendiği zaman aslanların bile kendisinden korkup kaçtığı bir aslandır. Fazl (b. er-Reb’i b. Yunus), ihsan (fazilet sahibi); Reb’i (b. Yunus) de bahar yağmuru gibi boldur.”²⁵⁶

2.1.1.2. Müstevfâ Cinâs: Cinâsı meydana getiren kelimelerden birinin isim, diğerinin fiil veya edat olması halinde meydana gelen cinâstır.²⁵⁷

و سَمِيئُهُ يَحْيَى لِيَحْيَى فَلَمْ يَكُنْ إِلَى رَدِّ أَمْرِ اللَّهِ فِيهِ سَبِيلٌ

“Yaşasın diye ona Yahya ismini koydumsa da (bunda) Allah’ın emrine karşı bir yol olmadı.”²⁵⁸

2.1.2. Mürekkep Cinâs: Cinâslı ibarelerden biri veya her ikisi, iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelirse bu tür tam cinâslara mürekkep cinâs adı verilir.²⁵⁹ Mürekkep cinâs, cinâsın meydana geldiği ifadelerin telaffuz veya yazıda uyum sağlayıp sağlamamaları açısından üçe ayrılır:

²⁵¹ Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü*, (İstanbul: Dergah Yay., 2010), 255

²⁵² İbn Raşîk, Ebû 'Ali el-Hasan b. Raşîk el-Kayravânî el-Ezdî, *el-Umde*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Suriye: Dâru'l-ceyl, 1353/ 1934), 1: 321; Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 12: 75; Kazvînî, *el-İdâh*, 288; Subkî, Bahâuddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-efrâh fi şerh-i Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l 'asriyye, 1423/2003), 2: 282; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 485.

²⁵³ Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 283.

²⁵⁴ Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 283.

²⁵⁵ İbn Raşîk, *el-Umde*, 1: 321; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 284

²⁵⁶ İbn Raşîk, *el-Umde*, 1: 322; el-Cârim ve Emin, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, (Mısır: Dâru'l-meârif, 1959), 265; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 489.

²⁵⁷ Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 79; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 284

²⁵⁸ Kazvînî, *el-İdâh*, 289; el-Cârim ve Emin, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, 263.

²⁵⁹ Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 284

2.1.2.1. Müteşâbih Cinâs: İmlâları ve okunuşları birbirine uyan lafızların meydana getirdiği mürekkep cinâslara müteşâbih cinâs denir.²⁶⁰

إِذَا مَلَكَ لَمْ يَكُنْ ذَا هَيْبَةٍ   فَدَعَا فَدَوَّلَتْهُ ذَاهِيَةً

“Hükümdar, bağış yapan biri değilse onu bırak. Zira devleti gidicidir (payidâr olmaz).”²⁶¹

2.1.2.2. Mefrûk Cinâs: Okunuşları aynı ancak imlâları farklı olursa buna mefrûk cinâs denir.²⁶²

سَلِّ سَبِيلاً إِلَى النَّجَاةِ وَ دَعِ   دَمْعَ عُيُونِي تَجْرِي لَهُمْ سَلْسَبِيلاً

“Kurtuluş için bir yol ara ve onlar için bir pınar gibi akan gözyaşlarımı bırak.”²⁶³

2.1.2.3. Merfûv Cinâs: Mürekkep cinâs iki kelimedenden değil de bir kelime ile bir başka kelimenin bir cüzünden oluşmuş ise bu tür mürekkep cinâslara merfûv cinâs adı verilir.²⁶⁴

وَالْمَكْرَمَةَ مَهْمَا اسْتَطَعْتَ لَا تَأْتِيهِ   لِتَقْتَنِي السُّودَّ وَالْمَكْرَمَةَ

“Şeref ve fazilet sahibi olman için gücün yetse bile hile yapma.”²⁶⁵

Bu örnekte, cinâs **المكرمة** kelimesi ile **مه** harfleri ile **المكرمة** kelimeleri arasında olmuştur.

2.2. Tam Olmayan Cinâs: Kelimeler arasında vucûh-u erba'adan (hareke, sayı, çeşit ve tertip) biri bozulduğunda, tam olmayan cinâs meydana gelir. Dolayısıyla cinâsın meydana geldiği harflerin hareketlerinde, noktalarında, sayılarında, çeşidinde ve tertibinde bir farklılık varsa bu durumda tam olmayan cinâs söz konusu olur. Bu cinâs çeşidi gayr-ı tam veya nâkıs cinâs olarak da adlandırılır.²⁶⁶

2.2.1. Harflerin Hey'etinde Bir Farklılık Varsa: Bu durumda cinâs ikiye ayrılır.

2.2.1.1. Muharref Cinâs: Cinâsı meydana getiren kelimelerdeki farklılık harekede olursa buna muharref cinâs adı verilir.²⁶⁷

اللَّهُمَّ كَمَا أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَأَحْسِنْ خَلْقِي “Allah’ım! Yaradılışımı güzelleştirdiğin gibi ahlâkımı da güzel kıl.”²⁶⁸ Zikredilen hadîs-i şerifte **خَلْقِي** ve **خَلْقِي** kelimelerinde cinâs vardır. İki kelime arasında tek fark harekededir.

2.2.1.2. Musahhaf Cinâs: Cinâsı meydana getiren kelimelerdeki farklılık noktalarda ise buna musahhaf cinâs adı verilir.²⁶⁹

²⁶⁰ Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, 2: 285

²⁶¹ Sekkâkî, Sirâcuddîn Ebî Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Naîm Zerzur, (Beyrut: Dâru'l- kutubi'l- 'ilmiyye, 1407/ 1987), 430; Kazvînî, *el-İdâh*, 290.

²⁶² Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 77; Subkî, 'Arûsu'l-efrâh,2: 285

²⁶³ İbn Abdillâh Ahmed Şuayb, *Buhûsun menheciiyetun fi 'ulûmi'l-belâğati'l-'arabiyye*, (Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1429/ 2008), 410.

²⁶⁴ Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 78

²⁶⁵ Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 490.

²⁶⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 429; Subkî, 'Arûsu'l-efrâh,2: 286; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, 263.

²⁶⁷ Subkî, 'Arûsu'l-efrâh, 2: 286; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 491.

²⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 403.

²⁶⁹ Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 79.

(۸۰) وَإِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (۷۹) وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ “O, bana yediren ve içirendir. Hastalandığımda da bana şifa verendir.”²⁷⁰

2.2.2. Harflerin Sayısında Farklılık Varsa: Bu da dörde ayrılır.

2.2.2.1. Merdûf Cinâs: Cinâsı meydana getiren iki kelime arasındaki farklılık, onlardan birinin başına gelen bir harf ziyadesinden kaynaklanıyorsa bu cinâsa merdûf cinâs adı verilir.²⁷¹

(۳۰) وَالَّتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (۲۹) إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (۳۰) “Bacakların birbirine dolandığı zaman. O gün kişi ancak rabbinin huzuruna sevk edilir.”²⁷²

2.2.2.2. Mutarraf Cinâs: Sonda bir harf ilavesi varsa.²⁷³

تَصُولُ بِأَسْيَافٍ قَوَاضٍ قَوَاضٍ يَمْدُونُ مِنْ أَيْدٍ عَوَاصٍ عَوَاصِمٍ

“Dostu koruyan, düşmanı kahreden güçlü ellerini uzatıp; iş bitiren, keskin kılıçlarla hücum ederler.”²⁷⁴

2.2.2.3. Muktenef Cinâs: Ortada bir harf ilavesi varsa.

مَنْ فَفَدَ بِالسُّكْرِ عَقْلَهُ كُثِفَ سِرُّهُ، وَاسْتَبِيحَ سِرُّهُ. “Kim sarhoşluk sebebiyle aklını yitirirse, örttükları açılır, sırları ifşa olur.”²⁷⁵

2.2.2.4. Muzeyyel Cinâs: Sonda birden fazla harf ilavesi varsa.²⁷⁶

وَكُنَّا مَتَّى يَغْرُو النَّبِيَّ قَبِيلَةً نَصِلُ جَانِبِيهِ بِالْقَنَا وَالْقَنَابِلِ

“Hz. Peygamber (a.s) herhangi bir kabile ile savaştığı zaman biz mızraklarla ve süvari alayıyla onun etrafını kuşatırdık.”²⁷⁷

2.2.3. Harflerin Çeşidinde Farklılık Varsa: Harflerin cinsinde farklılık olduğu takdirde bu cinâs iki kısma ayrılır. Cinâs-ı muzârî ve cinâs-ı lâhik.

2.2.3.1. Muzârî Cinâs: Mahreçleri birbirine yakın, neveleri, şekilleri ve tertipleri aynı kalmak şartıyla yalnız harfler arasında farklılık bulunan lafızların meydana getirdiği cinâsa cinâs-ı muzârî denir.²⁷⁸

²⁷⁰ eş-Şûrâ 26/ 79-80.

²⁷¹ Teftâzânî, *el-Mutavvel 'ale't-Telhîs*, (İstanbul: Matbaâ-i 'Âmire, 1309/1891), 448; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 493.

²⁷² Kıyâme 75/ 29- 30.

²⁷³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 429; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 288; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 448.

²⁷⁴ Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 448; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 493.

²⁷⁵ Zekerîyya Tûnânî, *et-Teshîl li 'ulûmi'l-belâğâ*, (Beyrut, Lübnan: Kitâb nâşirûn, 1431/ 2010), 129.

²⁷⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 429; Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 78; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 288; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 494.

²⁷⁷ Hassân b. Sâbit, *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, Şerh: Abdülemîr Ali Mehennâ, (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1414/ 1994), 187.

²⁷⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 429; Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 79; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 289; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 494.

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْتَوْنَ عَنْهُ “Onlar başkalarını ondan (Kur’an’dan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar.”²⁷⁹ **2.2.3.2. Lâhik Cinâs:** Cinâslı kelimelerin harflerinin mahreçleri birbirinden uzak ise buna lâhik cinâs denir.²⁸⁰

وَيَلْ لَكَلٍ هُمَزَةٌ لُمَزَةٌ “insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline!”²⁸¹ **2.2.4. Harflerin Tertibinde Farklılık Varsa:** Cinâslı kelimelerde harflerin sırası değişik olduğu takdirde burada cinâs-ı kalb vardır. Bu cinâs da kalb-i kül ve kalb-i b’az olmak üzere ikiye ayrılır.

2.2.4.1. Kalb-i Kül: Cinâslı kelimelerden birisinin harfleri ters dizildiğinde diğerini oluşturuyorsa burada kalb-i kül vardır.²⁸²

حُسَامُهُ فَتْحٌ لِأَوْلِيَاءِهِ، حَنْفٌ لِأَعْدَائِهِ “Onun kılıcında, dostları için fetih, düşmanları için ölüm vardır.”²⁸³ Verilen örnekte فَتْحُ kelimesi ters dizildiğinde حَنْفُ kelimesini oluşturur.

2.2.4.2. Kalb-i B’az: Cinâslı kelimelerin bazıları veya bazı kelimelerin harflerinin tertip ve düzeni değişik olursa buna kalb-i b’az denir.²⁸⁴

اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا، وَ آمِن رُؤْعَاتِنَا “Allah’ım! Ayıplarımızı ört, korkularımızdan bizi emin kıl!”²⁸⁵

Değerlendirme ve Sonuç

Lafzî süsleme sanatlarından biri olan cinâs sanatına ayet, hadîs ve Arap kelâmında rastlamak mümkündür. Belâgatçılar tarafından çeşitli tanımları yapılan cinâsın çeşitleri hakkında da bir ittifak sağlanamamıştır. Bununla birlikte cinâsın sınırları konusunda da bir uyumdan söz edilemez. Bazı belâgatçılar, cinâsın kapsamını oldukça genişletmişler hatta harf benzerliklerini bile cinâstan saymışlardır. Genel olarak cinâs çeşitlerini belirlemede vucûh-u erba'a açısından uyumun olup olmaması kriter olarak kabul edilmiştir. Bu uyumun sağlanması durumunda tam, sağlanamaması durumunda ise nakıs ya da gayr-ı tam cinâs söz konusudur. Aynı ifadenin tekrarı olması sebebiyle kulağa hoş gelen bu sanata edebiyatçılar, anlam karmaşasına yol açabileceği kaygısıyla temkinli yaklaşmışlardır. Onlara göre cinâs doğal olarak ortaya çıkmamış ve zorlama ifadelerle yapılmışsa, estetik değerini kaybetmiştir. Dolayısıyla cinâsı, sırf sanat olsun diye yapmak ve zorlama kalıplarla konuşmayı doldurmak, sözün estetik değerine katkı yapmadığı gibi kıymetinin düşmesine neden olur. Öyleyse lafızları itibariyle aynı olan veya birbirine benzeyen kelimeleri sadece sanat olsun diye ve zorlanarak aynı ibarede kullanmak, kelâma estetik bir değer katmadığı gibi anlam sahasında sıkıntıya sebep olur. Bu sebeple nazım veya nesirde kullanılan cinâs sanatı konusunda belâgat âlimleri temkinli bir tutum sergilemişler ve bu sanata çok fazla rağbet edilmemesi konusunda uyarıda bulunmuşlardır.

Kaynakça

Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Bahr el-Câhız. el-Hayevân. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. Mısır: 1386/1867.

²⁷⁹ Enâm 6/ 26.

²⁸⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 429; Nevîrî, *Nihâyetu'l-ereb*, 7: 79; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 289; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 495.

²⁸¹ Hümeze 104/1.

²⁸² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 431; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 290; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 496.

²⁸³ Kazvînî, *el-Îdâh*, 289.

²⁸⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 431; Subkî, *'Arûsu'l-efrâh*, 2: 290; Habenneke, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye*, 2: 496.

²⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 425.

el-Cârim, Ali ve Mustafa Emîn. el-Belâġatu'l-vâdihâ. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1959.

Coşkun, Menderes. Sözü'n Büyüsü. İstanbul: Dergah Yay., 2010.

Habenneke, Abdurrahmân Hasan Habenneke el-Meydânî. el-Belâġatu'l-'Arabiyye usususâ ve 'ulûmuhâ ve funûnuhâ. Dimeşk: Dâru'l-kalem 1412/1996.

İbn Abdillâh Ahmed Şuayb. Buhûsun menheciyyetun fî 'ulûmi'l-belâġati'l-'arabiyye. Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1429/ 2008.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensârî. Lisânu'l-'Arab. thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasebellâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzulî. Kahire: Dâru'l-meârif, 1431/ 2010.

İbn Raşîk, Ebû 'Ali el-Hasan b. Raşîk el-Kayravânî el-Ezdî. el-'Umde. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Suriye: Dâru'l-ceyl, 1353/ 1934.

Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrâhmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî. el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâġa. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1424/ 2003.

Kazvînî, Celâluddîn Muhammed b. Abdurrâhmân b. Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî. Telhîsu'l-Miftâh. Pakistan: Mektebetu'l-buşrâ, 1431/ 2010.

Menemenlizâde Mehmet Tâhir. Osmanlı Edebiyatı -Belâġat-. Hazırlayanlar: M. Fatih Köksal, Vedat Ali Tok. Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013.

Nevîrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhâb en-Nevîrî. Nihâyetu'l-ereb fî funûni'l-edeb. thk. Müfid Kumeyhe. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1424/2004.

Sekkâkî, Sirâcuddîn Ebî Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî. Miftâhu'l-'ulûm. thk. Naîm Zerzur. Beyrut: Dâru'l- kutubi'l- 'ilmiyye, 1407/ 1987.

Subkî, Bahâuddîn es-Subkî. 'Arûsu'l-efrâh fî şerh-i Telhîsi'l-Miftâh. thk. Abdulhamîd Hendâvî, Beyrut: el-Mektebetu'l 'asriyye, 1423/2003.

Tahânevî, Muhammed 'Ali et-Tahânevî. Keşşâfu İstîlâhâti'l-funûn ve'l- 'ulûm. thk. Refik el-'Acem, Ali Dahrûc, Abdullah el-Hâlidî, Corcî Zeydân. Beyrut: Mektebeti Lübnân nâşirûn, 1996.

Teftâzânî, Saduddîn. el-Mutavvel 'ale't-Telhîs. İstanbul: Matbaâ-i 'Âmire, 1309/1891.

Tûnânî, Zekerîyya. et-Teshîl lî 'ulûmi'l-belâġa. Beyrut, Lübnan: Kitâb nâşirûn, 1431/ 2010.